

Međunarodni znanstveni skup 4. istarski povijesni biennale, Zavičajni muzej Poreštine – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, Poreč, 21. – 23. svibnja 2009.

Uobičajeno dobro osmišljen, međunarodni je znanstveni skup *Istarski povijesni biennale* četvrti put u Poreču okupio dvadesetak znanstvenika iz Hrvatske, Slovenije i Italije, koji su na temu *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru* održali na materinskim jezicima prijavljena priopćenja. Iznimno dobar posao oko organizacije skupa i provedbe svega zamišljenog i dogovorenog obavili su, prije sviju, Elena Uljančić-Vekić, Marija Mogorović Crljenko, Tajana Ujčić i Elvis Orbanić, ali i ostali članovi Znanstvenoga odbora skupa: Miroslav Bertoša, Neven Budak, Robert Matijašić, Jakov Jelinčić i Ivan Matejčić. Bijenale je tako postalo trajnim okupljalištem istaknutih povjesničara regije i mjestom na kojemu se diskutiraju, domišljaju i promišljaju u historiografiji nedovoljno istražene teme. Zahvaljući takvoj se aktivnosti, evo, već osam godina ciljano obrađuju podaci koji bi iščitavanjima dokumenata antičkih, srednjovjekovnih i novovjekih državnih i crkvenih pismohrana s područja Hrvatske, Italije i Slovenije ostali na marginama zanimanja povijesne struke.

Na otvorenju su sudionike skupa pozdravili Elena Uljančić-Vekić, ravnateljica Zavičajnog muzeja Poreštine, zatim Narcisa Bolšec Ferri u ime Ministarstva kulture Republike Hrvatske, potom Nadia Štifanić Dobrilović, dogradonačelnica Poreča, i prof. dr. Robert Matijašić, v. d. rektor Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli. Uslijedilo je predstavljanje zbornika radova s trećeg bijenala pod naslovom *Cerealia, oleum, vinum...: kultura prehrane i blagovanja na jadranskom prostoru*. Predstavili su ga jedna od njegovih recenzentica, dr. sc. Zrinka Nikolić Jakus, i prof. dr. Robert Matijašić.

Radni je dio skupa započeo iste večeri uvodnim izlaganjima Sabine Florence Fabijanec naslova *Djeca pod okriljem odraslih. Odrastanje na istočnom Jadranu u srednjem vijeku* i Zdenke Janeković Römer naslova *O napuštanju, udomljivanju i posvajanju djece u srednjovjekovnom Dubrovniku i Dalmaciji*. Florence Fabijanec kroz je dvije cjeline (mjesto djeteta unutar obitelji te skrb o njemu izvan obitelji) prikazala položaj djeteta u srednjovjekovnim istočnojadranskim komunalnim zajednicama uspoređujući navedene aspekte života djece s onima u zapadnoj Europi. Zdenka Janeković Römer je, pak, svojim izlaganjem upozorila na vrlo velik broj napuštene djece i u medijevalnoj Europi i u Dalmaciji. Briga o napuštenoj djeci, njihovu udomljavanju i posvojenju bila je dijelom svakodnevice sviju komunalnih zajednica istočnojadranske obale, pa se i potreba reguliranja odnosa pripadnika tih zajednica prema takvoj djeci zarana javila. Nije zato čudno da se podaci o napuštenoj djeci te o njihovu zbrinjavanju, udomljavanju i posvajanju ne nalaze samo u dokumentima Državnog arhiva u Dubrovniku, nego i u statutima tih zajednica, primjerice Dubrovnika i njemu susjednih Kotora i Budve.

Drugi je dan (petak) Bijenala započeo izlaganjem Darje Mihelič, koja je u priopćenju naslova *Pregovor "Otroci so naše največje bogastvo" skozi vizir piranskih oporok (1278–1311)* na temelju sedamnaest sačuvanih notarskih knjiga i njihovih fragmenata progovorila o oporukama u kojima su spomenuta djeca. Te su oporuke svjedočanstvima intimnih razmišljanja i strahova ljudi koji su ih pisali ili ih dali napisati, pa tako i vjerodostojnim svjedočanstvom odnosa oporučitelja prema djeci. U sljedećemu se referatu naslova *Gioco, violenza e punibilità del "puer" nel basso medioevo* Ermanno Orlando osvrće na tri vrlo važne sastavnice života djece ranoga srednjega vijeka: igru, nasilje i kažnjivost djece. Autor upozorava na nemogućnost

kažnjavanja djece koja bi počinila bilo koje nasilno djelo tijekom igre u ranomu srednjem vijeku, jer su prema rimskom i kanonskom pravu djeca bila nesposobna za bilo kakvo namjerom izazvano zlo djelo. Zadnje priopćenje ranijutarnje sesije Bijenala pod naslovom *Položaj djece u Rijeci u kasnom srednjem vijeku* održala je Marija Karbić. Naglasak je usmjerila k pitanjima emancipacije djece, nasljednog prava, sudbine siročadi te određivanju skrbnika i njihovim dužnostima i pravima tijekom kasnoga srednjeg vijeka u Rijeci. Osobitu je pažnju poklonila i pitanju razlike u odnosima roditelja i njihove djece i prije svega razlikama u odnosima prema muškoj i ženskoj djeci. Priopćenje je utemeljeno na analizama odredbi Statuta grada Rijeke iz 1530. te njihove usporedbe s podacima bilježničkih spisa.

Kasnojutarnja je sesija započela izlaganjem rada Zorana Ladića pod naslovom *Na razmeđu djetinjstva i zrelosti: Odnos rapskih majstora i njihovih naučnika u kasnom srednjem vijeku*. Na temelju je neobjavljenoga javnobilježničkog gradiva autor nastojao rekonstruirati međusobne odnose obrtnika – majstora i njihovih šegrt – naučnika. Proučavajući te dokumente, došao je do niza zanimljivih podataka koji razotkrivaju svakodnevicu velikog broja maloljetnih osoba nižih i srednjih društvenih slojeva rapske komune, kojima je šegrtovanje predstavljalo posljednji stadij u njihovu djetinjstvu. Zrinka Nikolić Jakus se u referatu *Profesija – hraniteljica: dojenje u dalmatinskim gradovima u srednjem vijeku* osvrnula na fenomen dojenja. Istražujući pripovjedne i bilježničke rukopise i spise, uočila je mogućnost komparativnog pristupa navedenoj problematici. Naime, rezultati su njezinih istraživanja izvornog gradiva dalmatinskih gradova usporedivi i s drugim mediteranskim sredinama. Analizirala je i objasnila terminologiju koja se u izvorima javlja u svezi dojenja, razloge upošljavanja dojilja te njihov status, ali i društveni i materijalni status onih koji su upošljavali dojilje. Izlaganjem je naslova *Odnos prema nezakonitoj djeci u istarskim komunalnim društvima od kraja 15. do sredine 17. stoljeća* Marija Mogo-rović Crljenko prezentirala rezultate dugogodišnjeg rada na spisima načelnika Novigradske komune, dokumentima bužetskog notara Martina Sotolića, knjigama ženidbenih sporova i konkubinata Porečke biskupije te zakonskim člancima brojnih istarskih statuta. Upozorila je na to da je tijekom srednjega i ranoga novog vijeka nezakonito rođenje predstavljalo za svaku osobu stigmu, iako su postojale vidne razlike među tako rođenom djecom s obzirom na podrijetlo, materijalnu osnovu, srodstvo i prirodu predbračne veze njihovih roditelja. Referatom je *Misure di profilassi in Istria nella prima metà del XIX secolo: la vaccinazione antivaiolosa della popolazione infantile durante la dominazione francese e austriaca* Rino Cigui opisao rad javnog zdravstva i odnosa prema zaštiti djece, posebice cijepjenja djece protiv velikih boginja koja su se provodila u Istri tijekom prve polovice 19. stoljeća. Istaknuo je da se u vrijeme francuske uprave stanje u Istri popravilo zahvaljujući liječniku Luigiju Saccu. Gaetano Benčić je u izlaganju *Libro de battezzati della villa d'Abrega 1679–1807* na zanimljiv način predočio podatke matične knjige krštenih u Vabrigi, maloj župi Porečke biskupije. Još se jednom pokazalo da naoko suhoparni podaci matičnih knjiga znaju oslikati živim bojama svakodnevicu, ne samo župne zajednice, nego i svake pojedine obitelji te zajednice. Nakon izlaganja uslijedila je rasprava.

Nakon ručka, a prije poslijepodnevnog dijela programa, okupljeni su sudionici i gosti Bijenala pod stručnim vodstvom Ivana Matejčića obišli Eufrazijevu baziliku i bili upoznati s najnovijim otkrićima koja su izbila na svjetlo dana tijekom zadnjih konzervatorskih radova na njoj. Poslijepodnevni je radni dio Bijenala započeo referatom *Razumevanje obdobja mladosti v zgodnjem novem veku* Dragice Čeč. U njemu se analiziraju percepcije mladih i granice između djetinjstva i mladosti te socijalni odnosi. Autorica rješava i pitanje vezivanja za posebne obras-

ce ponašanja i način života mladih ljudi tog razdoblja, ali i pitanje (ne)opravdanih primjerenih sredstava za socijalizaciju mladih ljudi, a koja su propisivale neke odgojne metode. Rina Kralj-Brassard svojim radom *Između skrbi i nasilja: životni ciklusi napuštene djece u Dubrovniku (XVII.-XIX. stoljeće)* upozorava na to da sačuvani izvori ne omogućuju potpunu rekonstrukciju rada Hospitála Misericordia, preko kojeg je Republika skrbila o napuštenoj djeci, ali zato omogućuju predodžbu o uhodanom sustavu skrbi i nadzora s naglaskom na prevenciji. Uz postojanje slučajeva zlostavljanja i zanemarivanja djece, koje je istaknula, autorica je na primjerima arhivskog gradiva analizirala ulazak u sustav skrbi, boravak kod dojilja, povratak u nahodište, trajno udomljavanje i integraciju u društvo. Dean Krmac i Aleksej Kalc u priopćenju su se naslova *La mortalità infantile nell'Adriatico nord-orientale. Spunti di ricerca per il primo Ottocento (1816 – 1850)* osvrnuli na neke demografske aspekte odnosa na sjevernom Jadranu u razdoblju restauracije. To je razdoblje, ističu autori, slijedilo karakteristične okvire staroga demografskog razvoja s visokom stopom prirasta i visokom stopom smrtnosti, a kao primjer takva demografskog gibanja uzeli su Trst, u kojemu je smrtnost dojenčadi još u to vrijeme bila iznimno visoka. Tragom je notarskih zapisa Elena Uljančić-Vekić u referatu *Sinovi i kćeri u porečkim bilježničkim knjigama 17. i 18. stoljeća* opisala položaj i ulogu djece u obitelji. Iako istraživački neopisivo privlačna, ta tema u domaćoj historiografiji nije ni približno dovoljno obrađena, pa je autorica, oslanjajući se na stranu literaturu, izvornom materijalu pristupila tako da je prateći pojedine primjere, primjerice, obradila pitanje položaja djece, odnosa djece i roditelja, prava i zaštite djece, sklapanja brakova i nasljeđivanja. Zadnji je referat tog dana Bijenala bio *Djetinjstvo na Motovunštini – život djeteta u Istri u novom stalnom postavu Etnografskog muzeja Istre* autorice Mirjane Margetić. Objasnila je tijek same izvedbe stalnog postava izložbe u Etnografskom muzeju Istre u Pazinu koja će vizualizirati pojedina razdoblja djetinjstva u posljednjih sto godina povijesti na Motovunštini. Važno je naglasiti da je za taj postav većina materijala sakupljena terenskim istraživanjima, osobito razgovorima s kazivačima koji žive ili su živjeli u Motovunu i okolici te drugim dijelovima Istre. Uslijedila je potom vrlo živa i korisna rasprava.

Treći je dan (subota) Bijenala započeo izlaganjem na temu *“Nati nel medesimo parto”*: slučajevi rođenja blizanaca u Puli – prema podacima iz novovjekovnih matičnih knjiga Slavena Bertoše. Radeći na novovjekovnim matičnim knjigama, autor je pratio životne putove i sudbine blizanaca rođenih u Puli. Već su u prvim danima života pulski blizanci zabilježeni kao oni koji su u smrtnoj opasnosti kršteni odmah nakon rođenja ili oni koji su rođeni kao izvanbračna djeca, s jedne, i djeca uglednih građana, s druge strane ondašnje puljske zajednice. Blizanci su u najvećem broju slučajeva bili upisani u knjige krštenih, a znatno manje u knjige umrlih (zanimljiv primjer mrtve trojke 1761.), dok se u knjigama vjenčanih i popisu krizmanih grada Pule ne spominju. Milan Radošević se u referatu *Dječja ljetna kolonija na pulskom poluotoku Stoja između dva svjetska rata* osvrnuo na zdravstvene prilike stanovništva, posebno djece. Okružena lošim higijenskim uvjetima, slabije prehrane, djeca su Pule bila lakim žrtvama raznih bolesti. U takvu je okruženju 1921. osnovana dječja kolonija koja je prihvaćala najsiromašnije i tjelesno nejake školarce između 10. i 15. godine života. Ta bi djeca uz dnevne fizičke aktivnosti, boravak na moru i suncu imala osiguranu zdravu i kaloričnu hranu. Do god. 1926. kolonija je brojčano porasla i obuhvatila takvu djecu gotovo sviju urbanih naselja Istre, ali je zato reorganizirana u instrument fašističke organizacije za mladež *Opere Nazionale Balilla*. Mislava Bertoša je u referatu naslova *Djeca u istarskim reklamama na prijelazu*

19. u 20. stoljeće iz sociosemiotičke perspektive analizirala reklame koje su bile objavljivane u talijanskim, njemačkim i hrvatskim dnevnim glasilima, raznoraznim katalogima i časopisima tiskanima i čitanima u Istri, osobito u gradu Puli. Svojim je izlaganjem autorica pokazala da su djeca od samih početaka bila uključena u mehanizme oglašavanja. Tajana Ujčić je, pak, u svojemu priopćenju naslova "*Zapisi upravi – sjećanja učenicima*": *zapisi Pokrajinskog školskog nadzorništva za Istru u Puli (1936.-1948.) vs. osobni pogledi učenika (metodologija)* predstavila niz zanimljivih primjera školovanja učenika u Istri tijekom tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća, koji su kao dijelovi zbirke dokumenata pohranjeni u modernim arhivima. Pitanje je dakle kako osmisliti i oblikovati takve vrste arhivalnog gradiva kako bi bilo što dostupnije budućim istraživačima.

Nakon zaključne rasprave sudionici su se Bijenala uputili na izlet radnog naslova *Sa zapadne na istočnu obalu Istre*. Najzbudljiviji je dio tog izleta bio prijelaz preko rijeke Raše i obilazak njezine delte u malim barkama. Tema će petog Bijenala biti *Kultura stanovanja*. I na tomu će se jubilarnom druženju živo i poticajno diskutirati, razmjenjivati mišljenja i nova saznanja o predloženoj temi, jer takvo je ozračje Bijenala postalo tradicijom immanentnom temperamentima sredina iz kojih sudionici Bijenala dolaze. Kakogod, *Istarska povijesna biennala* potvrđuju ne samo visoku znanstvenu razinu, nego i visoku razinu suradnje triju historiografija (hrvatske, slovenske i talijanske), koje jesu i sastavnicama nacionalnih identiteta Istarskog poluotoka. U tu suradnju svakako bi valjalo tijekom idućih susreta uključiti i četvrtu historiografiju, odnosno četvrtu povijesnu sastavnicu tih identiteta – austrijsku sastavnicu.

Ivan Jurković

Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru, sv. 50, Zagreb – Zadar 2008., 355 str.

U izdanju Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru objelodanjen je 2008. g. pedeseti broj ugledne znanstvene publikacije *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*. Taj broj *Radova* sadrži čak deset izvornih znanstvenih radova, tri pregledna rada, dok se u cjelini pod nazivom *Ocjene i prikazi* (335-351) nalaze četiri prikaza knjiga i zbornika.

Prvi rad u broju 50, pod nazivom *Papinski kapelan Ivan od Casamarija i bilinopoljska abjuracija 1203. Papinski legat koji to u Bosni nije bio* (1-13), rad je Ivana Majnarića u kojemu on razmatra neka pitanja vezana uz čin bilinopoljske abjuracije od 3. i 30. travnja 1203. godine. Unatoč činjenici kako se navedeni čin zbog vrijednosti povijesnih izvora koji o njemu govore promatrao u nizu aspekata, tek je nekoliko autora s uspjehom proučavalo širi europski kontekst tog čina. Autor smatra kako je taj kontekst od odlučujućeg značenja za pravilno razumijevanje samog čina abjuracije te njezinih uzroka i posljedica. Tako Ivan Majnarić ispituje odnos papinstva prema bosanskoj vjerskoj zajednici prateći ulogu cistercitskog redovnika Ivana od Casamarija. Iako uloga Ivana od Casamarija pri bilinopoljskoj abjuraciji nije ostala nezamijećena u historiografiji, autor smatra kako su povjesničari propustili podrobnije istražiti pravni okvir njegove djelatnosti u Bosni iz razloga što su se kasnije spoznaje o vjerskim prilikama u Bosni i Zahumlju iz kasnijeg vremena (počevši s 1220-ima) nekritički rabile u tumačenju abjuracije. Tako sam autor stavlja djelovanje Ivana od Casamarija u opće crkveno-pravne okvire, a po-